

A NEMZETISÉGI-ETNIKAI OKTATÁS ÁLLAMI TÁMOGATÁSA

A Z ISKOLÁK MŰKÖDÉSÉHEZ NYÚJTOTT ÁLLAMI támogatást *fejkvótának* nevezzük mostanában. De csakugyan kvóta-e? A kifejezés eredeti értelemben *hányadot, arányt* jelent. Vélhetnénk, hogy a közhasználatban lévő kifejezés a nemzetiségek és etnikai kisebbségek arányára, illetve ennek az aránynak megfelelő részesedésére utal valamiből, a költségvetésből, az oktatásra fordított pénzeszközökből. Valójában sokkal bonyolultabb dologról van szó, amiről általában keveset tudunk.

Az elismert nemzetiségek anyanyelvi oktatása (az egyes nemzetiségi iskolákban, osztályokban, tanulócsoportokban) az elmúlt évtizedekben is külön állami támogatást kapott. Ez természetes, hiszen a speciális oktatásnak mindig vannak járulékos költségei. Ne tévesszen meg senkit, hogy minden érintett nemzetiségi szövetség, érdekszervezet úgy ítéli meg, hogy az elmúlt évtizedekben nehezen korrigálható veszteség érte a nemzetiségi oktatást. Direkt, közvetlen politikai szándék valószínűleg kevesebb volt ebben a folyamatban, mint a nemzeti kisebbségek ügye iránti közöny és érdektelenség. A falu és a kisiskola – általában a kisebb, nehezebben ellenőrizhető szervezetek – ellen irányuló politika, a nemzetiségiektől természetesen sűrűbben lakott határszélek politikai és gazdasági elszigetelése (az anyaországokkal való kapcsolatok felszámolása), a mezőgazdasági nagyüzemek szervezése, az infrastruktúra fejletlensége olyan kényszereket jelentettek önmagukban is, amelyek gyorsították a városba vándorlást, az eredeti közösségek szétesését, az egyéni asszimilációt. Az oktatásügy ezekkel a folyamatokkal szemben tehetetlen lett volna akkor is, ha mégoly nagylelkű kisebbségi politikát folytat (ami persze játék a szavakkal, hiszen az oktatáspolitikai nem függetlenedhet más politikáktól).

A nemzetiségi, etnikai oktatáshoz való kiegészítő állami hozzájárulás szabályozása

Mivel sem az oktatásról, sem pedig a nemzeti és etnikai kisebbségekről szóló törvények nem készültek el, a kisebbségi oktatásügy fenntartását, finanszírozását az önkormányzati és az éves költségvetési törvények szabályozzák. Mit jelent ez? Az önkormányzatok az éves költségvetésből az oktatással kapcsolatos feladataik ellátásához normatív – a gyerekek létszámától, életkorától, stb. függő – összegeket kapnak.

A nemzetiségi, etnikai vagy kéttannyelvű oktatás alapján az önkormányzatok az 1990. évi CIV. törvény szerint részesülhetnek kiegészítő normatív állami támoga-

tásban. A nemzetiségi oktatás a német, román, szerb, horvát (pontosabban szerb-horvát), szlovák, szlovén, görög (és egyéb) nyelvekre terjed ki, az „etnikai” oktatás csupán a cigány gyermekekre vonatkozik. (Az előző szabályozásokkal szemben jelentős újítás, hogy a cigány gyermekek speciális óvodai és iskolai oktatásához is igényelhető ez a támogatás.) Az elmúlt években a tanulónként igényelhető összeg növekedett, a szabályozás viszont alapjaiban nem változott (a jelenlegi tanévben 6.000 Ft jár egy óvodás, 16.500 Ft egy iskolás után nappali tagozaton, harmada esti tagozaton).

Az óvodás korú gyermekek után a kiegészítő hozzájárulás akkor vehető igénybe, ha a gyermek önkormányzati nemzetiségi óvodában (óvodai csoportban), nemzetiségi óvodai programban foglaltakat anyanyelven, illetve két nyelven sajátítja el, továbbá ha az önkormányzati óvodában „differenciált nevelést biztosító program alapján” foglalkoztatják a cigány gyermekeket. Az iskolások számára az önkormányzatok a kiegészítő hozzájárulást akkor vehetik igénybe, ha a gyermek önkormányzat által fenntartott intézményben nemzetiségi óraterv, tanterv és tankönyv alapján tanul; kis létszámmal működő oktatási intézményekben 0. vagy csatlakozó órában nemzetiségi tanterv – és tankönyv – alapján tanulja az anyanyelvet; az oktató-nevelő intézmény keretei között biztosítja a cigány tanulók differenciált egyéni vagy csoportos felzárkóztatását, a korcsoportok, illetve évfolyamok követelményeinek megfelelő eredményes továbbhaladását tanórai foglalkozásokon. Nem jár kiegészítő támogatás a nemzetiségi nyelvet idegen nyelvként tanulók után, ezzel szemben igénybe vehetik az önkormányzatok a Művelődési és Köznevelési Minisztérium engedélyével működő, kéttannyelvű középiskolai oktatásban részesülő tanulók után.

Ez a szabályozás jól mutatja, mennyire hiányzik az oktatásról szóló törvény. Ugyanis egyértelműen oktatási programok szabályozásáról illetve kedvezményezéséről van szó, anélkül hogy a törvény rendelkezne (rendelkezhetne) a programok tartalmáról. Az ellenőrzés – ami a rendelkezésre álló összegek jogszerű vagy hatékony felhasználását vizsgálná, kontrollálná – nem tér el az egyéb önkormányzati tételek esetében alkalmazottól: az Állami Számvevőszék, illetve az ÁSZ megyei kirendeltségei jogosultak ellenőrzésre. Ez sok önkormányzati kiadás esetében bizonyára ésszerű, azonban a nemzetiségi-etnikai kiegészítő támogatásnál ugyancsak megkérdőjelezhető. Itt ugyanis arról van szó, hogy az Állami Számvevőszéknek oktatási és pedagógiai programokat kell ellenőriznie, az oktatási programok hatékonyságáról meggyőződnie. Az oktatás hatékonysága – jól tudja ezt minden pedagógiával foglalkozó szakember – összetett kérdés. De még ha egyszerűsítjük is a dolgot, és hatékonyságon például osztályzatokkal mérhető eredményeket értünk („felzárkóztatás”), akkor is igen nehéz megítélni ezt a cigány gyermekek esetében.

A törvény a kiegészítő hozzájárulás feltételül a feladatok „dokumentált teljesítését” teszi. Nem szól azonban arról, miféle dokumentumokat igényel. Ez a bizonytalanság egyes önkormányzatokat, illetve iskolákat visszatart attól, hogy kiegészítő támogatást igényeljenek. De nemcsak a bizonytalanság tarthat vissza. Ahol – mert van arra is példa – kiderült, hogy a feladat teljesítését a cigány óvodások, tanulók esetében például „foglalkozási naplóval” kell dokumentálni, visszatartó az eseten-

ként túlságosan nagyra látszó adminisztratív teher. (Például 4–5 óvodás esetében évi 26–30.000 Ft-ból kellene biztosítani a differenciált egyéni vagy kiscsoportos foglalkozást, és ennek naprakész nyilvántartását; kisebb iskolákban az oktatási program kidolgozására, végrehajtására és a munka adminisztrálására kellene elégnek lennie évi 60–80.000 Ft-nak.) Valójában az Állami Számvevőszék nem az iskolákat ellenőrzi, hanem az önkormányzatokat, s az önkormányzatok feladata az iskolai munka vizsgálata. A dolgot azonban ez sem teszi egyszerűbbé, mivel az önkormányzatok kezében éppúgy nincsen eszköz, ahogyan nincsen az Állami Számvevőszéknél. (Előfordul azonban, hogy az Állami Számvevőszék – jogosan vagy sem – az iskolában jelent meg, és kérte a törvény által előírt dokumentációt.)

A hagyományos nemzetiségi oktatás esetében viszonylag egyszerű a helyzet, mivel egy több évtizede “bejáratott” rendszerrel van szó. Bár joggal vetődik fel a kérdés, ugyanakkora feladat-e heti 2–4 nyelvórát tartani, mint több tantárgyat két tannyelven vagy a nemzetiség anyanyelven tanítani. A normatív támogatás nem tesz különbséget a programok között. Kérdés az is, mit kezdenek az önkormányzatok például az egyes iskolákban már megjelent kínai, vagy a magyarul rosszul tudó kárpátaljai gyerekekkel.

A cigányság megjelenése a támogatottak körében mindenképpen pozitívum, hiszen aligha kétséges, hogy valamilyen módon beletartoznak a nemzetiségek és etnikai kisebbségek sorába. (Az 1990. évi népszámlálás is ebben a csoportosításban vett fel adatokat.) Hiányérzetet az okoz, hogy esetükben csak a felzárkóztatásról van szó, ami implicit módon sugallja, hogy nyelvük, kultúrájuk nem egyenrangú más magyarországi nyelvvél, kultúrával.

Nehezen fér el logikailag a törvény szövegében a Művelődési és Közoktatási Minisztérium engedélyével működő kéttannyelvű iskolák (gimnáziumok) jogosultsága nemzetiségi-etnikai kiegészítő támogatásra. Ugyanis a szabályozás kifejezetten tiltja a támogatás igénybe vételét, ha a nyelvet (nemzetiség nyelvét) idegen nyelvként oktatják. A kéttannyelvű iskolák (gimnáziumok) ugyan fontos feladatot látnak el, és kétségtelen, hogy a tanárt és a tanulót egyaránt megterheli, hogy az érettségire nem csupán a magyar anyanyelvből, hanem a másik nyelvből is fel kell készülniük, készíteniük, de ezeknek az iskoláknak a támogatása gondolatilag nehezen illeszthető be az nemzetiségek anyanyelvűségének elősegítéséről, illetve a cigányság társadalmi és etnikai eredetű nehézségeinek leküzdéséről szóló jogszabály keretei közé.

A nemzetiségi és etnikai támogatás célcsoportjai

A törvény nem írja elő az önkormányzatok számára a nemzetiségekhez és etnikai kisebbség(ek)hez tartozók etnikumonkénti számontartását. Ezt akár pozitívumnak is tekinthetnénk, mivel az “összeszámlálás” közismerten sérthet emberi jogokat. A kérdéssel foglalkozó kutató számára egyértelmű hátrány, hogy nem kap adatokat a “fejkvóta” felhasználásának célcsoportjairól. Azonban nem csupán kutatói érdeklődésről van szó. A törvény nem az egyes etnikumokhoz tartozók számához igazítja a

normatív támogatást, hanem az ilyen támogatást élvező óvodásokhoz és iskolásokhoz. A normatív támogatásból tehát nem az derül ki, mekkora a nem magyar etnikum részesedése az egyes települések lakosságában vagy oktatási intézményeiben. Így részletesebb adatszolgáltatás esetében sem kapnánk választ arra a kérdésre, hány román, szlovák, szerb, cigány vagy önmagát valamelyik etnikai csoportba soroló él egyik vagy másik önkormányzat területén.

A normatív támogatás elnyeréséhez az szükséges, hogy az adott óvoda-iskola olyan programmal rendelkezzen, amely valamelyik célcsoportra irányul. Hiába él sok cigány valahol, hiába, ha az iskola esetleg csak cigányokat tanít, nem szükségszerűen jelentkezik kiegészítő normatív támogatásért. Másfelől a nemzetiségi nyelvoktatásban való részvételhez nem kell bizonyítani, még csak deklarálni sem az adott etnikumhoz való tartozást. A tanulói érdeklődés vagy az iskolai-óvodai gyakorlatiasság azt diktálja, hogy minden gyerek részt vegyen a programban.

Ezek alapján úgy tűnik, inkább a “szemérmesség”, az etnikumokat, az etnikai hovatartozást körülvevő álszent hallgatás diktálja, hogy sem a Művelődési és Közoktatási Minisztériumban, sem a Belügyminisztériumban, sem a Nemzetiségi és Etnikai Kisebbségi Hivatalban nincsen adat arról, milyen nemzetiségi-etnikai program számára veszik igénybe az önkormányzatok a kiegészítő normatív hozzájárulást. Ugyanakkor a Művelődési és Közoktatási Minisztérium éves statisztikai tájékoztatói rendre megadják azokat az adatokat, amelyek az iskolai adatszolgáltatásból rendelkezésükre állnak. Összehasonlítva e statisztikákat az önkormányzati adatokkal, a különbségek igen nagyok.

Elvileg az “Összesen” adatoknak csak annyi különbséget kellene mutatniok, amennyit a cigány tanulók számára szervezett programokban résztvevők indokolnak. Tekintve, hogy a Művelődési és Közoktatási Minisztérium statisztikai adatszolgáltatása a tanulóknak ezt a csoportját nem tünteti fel, feltételezhetnénk, hogy a különbség az etnikai támogató programokban résztvevő cigány óvodások és iskolások számával egyenlő. (A folyó tanévben a minisztérium már kért adatot erről a tanulói csoportról is.) Ezt alátámaszthatnánk népszámlálási és a nemzetiségek és etnikai kisebbség(ek) saját számukra vonatkozó becsléseivel, és azt mondhatnánk: a statisztikák nagyjából reálisan tükrözik a tanulók etnikai besorolását. Ezt a megállapítást azonban nem tehetjük meg, mivel a programokban való részvétel nem kötődik az adott etnikumhoz való tartozáshoz, továbbá nem minden tanuló részesül ilyen támogatásban akkor sem, ha valamelyik kisebbséghez tartozik.

A nemzetiségi-etnikai támogatás bázisa tehát a programok száma, nem pedig a nemzetiségeké és etnikai kisebbségeké, és programokban résztvevők létszáma.

Adatok a nemzetiségi és etnikai oktatásról

Az Oktatáskutató Intézet Regionális és nemzetiségi osztályán folyó kutatásokhoz nélkülözhetetlennek találtuk olyan adatbázis összeállítását, amely a kiegészítő állami támogatást élvező óvodások-iskolások település szerinti és etnikai összetételéről in-

formál. Ezért kérelemmel fordultunk valamennyi önkormányzathoz, amely a Magyar Közlöny 1992/13. számában megjelent adatsor szerint ilyen címen kiegészítő normatív támogatást igényelt. Kértük, írják meg, milyen nemzetiségi, etnikai programjaik vannak, s azokban hányan vesznek részt. Azt is kértük, hogy ha módjukban áll, az adatokhoz fűzzenek szöveges értékelést. Az önkormányzatok, illetve az érintett óvodák és iskolák messzemenően segítőkészek bizonyultak. Mivel az adatok a folyóirat megjelenése idején vannak feldolgozás alatt, és maga az adatgyűjtés sem tekinthető még lezártnak (egyelőre kereken 300 önkormányzattól érkezett adatlapot tudtunk feldolgozni) részletes beszámolóra még nincs módunk. A szöveges válaszokat (több mint 100 településből, illetve oktatási intézményből) csak ezután dolgozzuk fel. (Itt mondunk köszönetet mindazoknak – polgármestereknek, jegyzőknek, óvodavezetőknek, iskolaigazgatóknak, pedagógusoknak –, akik segítségünkre voltak az adatlap kitöltésével és postázásával, főleg pedig azoknak, akik írásos elemzést készítettek.)

A táblázatok magyarázatot igényelnek. Az I. és a II. táblázat adatait úgy kaptuk, hogy az MKM statisztikai tájékoztatójában szereplő megyénkénti adatokat kiegészítettük a Magyar Közlöny 1992/13. számban megjelent statisztikákkal, amelyek önkormányzatonként tüntetik fel, hány óvodás illetve iskolás számára igényel az adott önkormányzat kiegészítő normatív támogatást. Feltesszük, hogy a két adatsor közötti különbség a cigány gyermekek számát adja. A II. táblázat további számítások eredményét is tartalmazza. Mivel az iskolásoknak járó támogatásba beleértendő a nemzetiségi, illetve a kéttannyelvű gimnáziumok tanulói is, a megyénkénti, illetve a teljes létszámot ezekkel az adatokkal is korrigáltuk (kb. 3.500 fő). Semmiféle adatot nem találtunk az esti és levelező oktatásra vonatkozóan, így ez is növeli a hibalehetőséget. Mindennek következtében táblázatainkat – jóllehet hivatalos statisztikák alapján készültek – inkább csak tájékoztató jellegűnek lehet tekinteni.

Még több a kétség, ha az I. és a II. táblázatot a III. és a IV. táblázattal vetjük össze, amelyek az önkormányzatoktól (óvodáktól, iskoláktól) érkezett 300 adatlapot összegezik. Mivel ezek a táblázatok nem teljes körűen tájékoztatnak a nemzetiségi-etnikai oktatásban résztvevőkről (az utóbbiakban a budapesti kerületekből adminisztrációs hibák következtében nem került be adat), természetesen nem egyeznek, illetve összességében alacsonyabbak a számok, mint az előbbieknél. De már első pillantásra feltűnik, hogy esetenként még így is magasabb számok „jöttek ki” feldolgozásunkban, mint az elvileg teljes körű állami statisztikákban: esetenként a cigány tanulók száma magasabb, esetenként az egyes nemzetiségi oktatásban résztvevő csoportoké.

Az adatok részletesebb elemzése a következő időszak feladata lesz. Itt csak néhány tendenciára irányítjuk a figyelmet. A cigány gyermekek oktatásának támogatására szervezett programokban az összes nemzetiségi-etnikai programban résztvevők kevesebb mint harmada részesül. Nézőpont kérdése, hogy ez sok vagy kevés. Ahhoz képest magas a szám és az arány, hogy élesen mutatja, nagy szükség van a támogatás rájuk való kiterjesztésére. Igen alacsony viszont, ha az egyes megyéket vesszük szem-

ügyre. Alig hihető, hogy Bács-Kiskun megyében 30–120 óvodásnak, 24–120 iskolásnak lenne szüksége vagy igénye differenciált, netán kultúráközvetítő oktatásra, Vas vagy Veszprém megyében jó esetben 60–90 óvodásnak, 300–400 iskolásnak. Nemcsak az átgondolt programok hiánya, az ellenőrzéstől való aggodalom, hanem a “cigányság” stigmakénti értelmezése és használata is hozzájárul a hiányokhoz. Esetenként a helyi cigányság tiltakozik a “megkülönböztetés” ellen (legalábbis erről számolnak be pedagógusok, önkormányzati tisztviselők), esetenként az önkormányzatok, óvodák, iskolák nem cigány vezetői döntenek úgy, hogy nem akarják “megsérteni” cigány növendékeiket. (Ez az ambivalencia különösen élesen rajzolódik ki az egyik kisvárosi önkormányzat művelődési osztályvezetőjének megjegyzéséből, amelyet az adatlaphoz fűzött: náluk a cigány óvodások számára igénylik a kiegészítő támogatást, az iskolások azonban „már beilleszkedtek”, tehát nekik erre már nincs szükségük; egyébként pontosan 122 cigány általános iskolásuk van.

I. TÁBLA

Nemzetiségi-etnikai oktatásban résztvevők száma az óvodákban megyénként, 1991.

Megye	Cigány	Német	Román	Szerb-Horvát	Szlovák	Szlovén	Összes	ÖK*	ÖKn**
Baranya	1.290	2.245	0	271	0	0	3.806	302	89
B-K	120	944	0	512	194	0	1.770	117	19
Békés	720	173	352	23	769	0	2.037	75	31
B-A-Z	1.767	0	0	0	0	0	1.767	350	58
Csongrád	148	0	21	43	41	0	253	60	6
Fejér	430	399	0	0	0	0	829	106	7
Gy-M-S	117	208	0	144	0	0	469	173	5
H-B	970	0	80	0	0	0	1.050	81	26
Heves	851	0	0	0	15	0	866	119	38
J-N-Sz	888	0	0	0	0	0	888	77	15
K-E	319	850	0	0	388	0	1.557	73	21
Nógrád	888	54	0	0	345	0	1.287	126	39
Pest	1.279	2.116	0	262	822	0	4.479	183	43
Somogy	188	0	0	0	0	0	188	241	12
Sz-Sz-B	844	0	0	0	0	0	844	229	38
Tolna	86	1.668	0	0	0	0	1.754	109	25
Vas	56	83	0	146	0	101	386	214	16
Veszprém	96	351	0	0	0	0	447	221	10
Zala	89	0	0	268	0	0	357	257	17
Budapest	1.793	96	0	15	10	0	1.914	19	10
Összesen	12.939	9.187	453	1.684	2.584	101	26.948	3.132	525

* Az önkormányzatok száma megyénként

** A nemzetiségi-etnikai oktatáshoz támogatást igénylő önkormányzatok száma megyénként (rövidítések itt és a továbbiakban: B-K = Bács-Kiskun, B-A-Z = Borsod-Abauj-Zemplén, Gy-M-S = Győr-Moson-Sopron, H-B = Hajdú-Bihar, J-N-Sz = Jász-Nagykun-Szolnok, K-E = Komárom-Esztergom, Sz-Sz-B = Szabolcs-Szatmár-Bereg)

Források: MKM Statisztikai Tájékoztató 1992; Magyar Közlöny 1992/3.; számított adatok.

Aligha túlozzuk a gondolatmenet jelentőségét, ha rámutatunk: ha a felismerhetetlenségig asszimilálódtak, akkor miért tartják nyilván a pontos számukat?) Bántja egyesek igazságérzetét is, hogy külön (differenciált) foglalkozásban csak cigányok vehetnek részt, pedig lenne rajtuk kívül rászoruló elég. Ugyanez az "etnikai érzékenység" a nemzetiségi oktatásban résztvevőknél nem érvényesül.

II. TÁBLA

Nemzetiségi-etnikai oktatásban résztvevők száma az általános iskolákban megyénként, 1992.

Megye	Cigány	Német	Román	Szerb-Horvát	Szlovák	Szlovén	Görög	Összes	ÖKn*
Baranya	626	8336	0	696	0	0	0	9.658	101
B-K	120	3.004	62	816	276	0	0	4.278	20
Békés	1.305	519	629	33	1.139	0	0	3.625	31
B-A-Z	6.548	151	0	0	434	0	0	7.133	76
Csongrád	318	0	81	97	51	0	0	547	7
Fejér	733	2.100	0	0	0	0	56	2.889	12
Gy-M-S	321	1.169	0	544	0	0	0	2.034	9
H-B	3.001	0	234	0	0	0	0	3.235	32
Heves	2.817	0	0	0	36	0	0	2.853	50
J-N-Sz	1.992	0	0	0	0	0	0	1.992	13
K-E	16	2.710	0	0	906	0	0	3.632	23
Nógrád	2.201	215	0	0	909	0	0	3.325	46
Pest	384	8.468	0	266	1.523	0	0	10.641	59
Somogy	531	32	0	122	0	0	0	685	19
Sz-Sz-B	1.594	38	0	0	152	0	0	1.784	39
Tolna	0	5.829	0	0	0	0	0	5.829	37
Vas	434	396	0	238	0	197	0	1.265	14
Veszprém	319	2.054	0	0	0	0	0	2.373	20
Zala	900	93	0	692	0	0	0	1.685	27
Budapest	3.713	349	0	173	101	0	240	4.576	13
Összesen	27.873	35.463	1.006	3.677	5.527	197	296	74.039	531

* A nemzetiségi-etnikai oktatáshoz támogatást igénylő önkormányzatok száma megyénként

Források: MKM Statisztikai Tájékoztató 1992; Magyar Közlöny 1992/3.; számított adatok.

A hagyományos nemzetiségi oktatásból a legnagyobb részt a német adja. Később részletesebben kitérünk arra, hogy ebben nemcsak a német nemzetiség esetleg magas számaránya játszik szerepet (furcsa módon az osztrák határ menti Vas megyében alig van német nemzetiségi oktatás, Győr-Sopron-Moson megyében is viszonylag kevés), hanem a német mint világnyelv értéke.

A szlovák nemzetiségi oktatással kapcsolatban hadd hívjuk fel a figyelmet egy sajátos jelenségre. Az óvodások között a nemzetiségi oktatásban résztvevők száma néhány megyében megközelíti a nemzetiségi oktatásban résztvevő iskolásokét. Ha meggondoljuk, hogy az óvoda három, az iskola nyolc (esetleg négy) tanévet foglal magában, az óvoda nem kötelező sem az önkormányzat, sem a gyermek számára az általános iskolával szemben, akkor ebből talán az ébredő nemzetiségi

öntudatra következtethetünk (nagyon óvatosan bár, a nemzetiségi hovatartozás és a nemzetiségi oktatásban való részvétel nem egyértelmű kötődése miatt.)

III. TÁBLA

Az önkormányzatok igénye az óvodások nemzetiségi-etnikai oktatásának támogatására

Megye	Cigány	Görög	Német	Román	Szerb	Horvát	Szlovák	Szlovén	Összes
Baranya	305	0	1.500	3	2	331	0	0	2.141
B-K	32	0	812	0	0	285	121	0	1.250
Békés	556	0	13	418	34	0	855	0	1.876
B-A-Z	1.458	0	81	0	0	0	43	0	1.582
Csongrád	163	0	0	0	0	0	73	0	236
Fejér	134	0	144	0	0	0	0	0	278
Gy-M-S	202	0	139	0	0	78	0	0	419
H-B	758	0	0	62	0	0	0	0	820
Heves	550	0	0	2	0	0	18	0	570
J-N-Sz	400	0	0	3	0	0	0	0	403
K-E	177	0	643	0	0	0	124	0	944
Nógrád	329	0	54	3	0	0	174	0	560
Pest	351	0	1251	6	72	0	172	0	1.852
Somogy	92	0	20	0	0	0	0	0	112
Sz-Sz-B	144	0	40	0	0	0	0	0	184
Tolna	115	0	699	0	0	0	0	0	814
Vas	86	0	68	1	0	101	0	71	327
Veszprém	15	0	156	0	0	0	4	0	175
Zala	169	0	0	1	0	205	0	0	375
Összesen	6.036	0	5.620	499	108	1.000	1.584	71	14.918

Forrás: saját adatgyűjtés

Az oktatási statisztikákban még szerb-horvátként, saját adatgyűjtésünkben azonban már elkülönítve szerepel a két nemzetiségi programban résztvevők száma. Az adatokhoz hozzá kell tennünk, hogy az egyik nagy létszámú nemzetiséget oktató önkormányzat ragaszkodott ahhoz – „ők nem tesznek származás szerinti különbséget!” –, hogy a szerb-horvát besorolást alkalmazza. Mivel nem tudtunk becslést készíteni megoszlásukról, táblázatunkban (IV. táblázat) a horvát programokban résztvevőkhöz soroltuk őket. Egyébként mindkét nemzetiségi program résztvevői esetében néhol érvényesnek látszik a szlovákokkal kapcsolatban megfogalmazott feltételezés. Román nemzetiségi oktatás a határhoz közeli megyékre korlátozódik, elvétve más megyékben is előfordul. Ebből jelenleg nem vonhatunk le messzemenő következtetéseket, mivel előfordulhat az adatközlő tévedése is. Szlovén nemzetiségi óvodai és iskola csak Vas megyében, görög pedig Fejér megyében és Budapesten szerveződött. Külön kategóriába soroltuk az „egyéb” nemzetiségi oktatást (mivel megoszlásuknak nincs körzeti jellege, a táblázatokban nem szerepelnek): ide tartoznak az adatlapok szerint a bolgár, ukrán, sőt kínai. Kutatásunk jelenlegi szakaszában azonban nem felelhetünk biztonsággal a kérdésre, hogy az illetéknéppen feltüntetett

óvodások, iskolások valóban “nemzetiségi” oktatásban vesznek-e részt, sőt azt sem, kapnak-e utánuk is kiegészítő támogatást az önkormányzatok.

IV. TÁBLA

Az önkormányzatok igénye az általános iskolások nemzetiségi-etnikai oktatásának támogatására

Megye	Cigány	Görög	Német	Román	Szerb	Horvát	Szlovák	Szlovén	Összes
Baranya	1.140	0	4.611	3	0	860	0	0	6.614
B-K	24	0	1.814	0	0	420	263	0	2.521
Békés	1.289	0	350	341	35	0	970	0	2.985
B-A-Z	5.562	0	260	2	0	0	162	0	5.986
Csongrád	499	0	0	0	0	0	49	0	548
Fejér	355	54	526	0	0	0	0	0	935
Gy-M-S	314	0	912	5	0	145	0	0	1.376
H-B	2.303	0	0	156	0	0	0	0	2.459
Heves	1.778	0	0	4	0	0	34	0	1.816
J-N-Sz	1.230	0	0	2	0	0	0	0	1.232
K-E	488	0	1.439	0	0	0	166	0	2.093
Nógrád	921	0	158	0	0	0	434	0	1.513
Pest	816	0	3.338	20	35	3	425	0	4.637
Somogy	192	0	45	0	0	0	0	0	237
Sz-Sz-B	435	0	92	0	0	0	0	0	527
Tolna	428	0	2.344	0	0	0	0	0	2.772
Vas	212	0	138	0	0	202	0	121	673
Veszprém	54	0	1.159	0	0	0	6	0	1.219
Zala	777	0	120	3	0	305	0	0	1.205
Összesen	18.817	54	17.306	536	70	1.935	2.509	121	41.348

Forrás: saját adatgyűjtés

Nemzetiségi oktatás – a résztvevők köre

A szöveges válaszokból kitűnik, hogy igen gyakran nem, illetve nemcsak az érintett nemzetiség, etnikum tagjai veszik igénybe a nemzetiségi programokat. Különösen sokszor fordul elő a német nemzetiség körében. Itt két hatással is kell számolnunk. Az egyik annak a tragikus politikának a következménye, amely a második világháború után a hazai németiséget megbélyegezte, otthonából elűldözte. A másik pedig a német mint világnyelv vonzása. Az előbbi következménye volt, hogy az egykor német (sváb, kisebb számban szász) település, közösség végérvényesen széthullott, a másiknak pedig az, hogy az inkább csak múltjában és nevében nemzetiségi közösség él a lehetőséggel, hogy gyermekei egy világnyelv birtokába jussanak. A magyarországi szlovákság ugyan nem a kollektív bűnösség vádlottjaként, hanem a “lakosságcsere” elnevezéssel történt etnikai tisztogatás során költözött el (gyakran kényszerült erre). A következmény e nemzetiség körében is a közösségek szétzilálódása volt. A szlovák nyelv természetesen nem olyan vonzó mint a világnyelvnek számító

német, ám ennek ellenére nemcsak a nyelvvesztés, az érdektelenné válás példáival találkozunk, hanem ellenkező előjelű folyamatokkal is. Ismét újabb problémakört jelölnek ki a határmenti települések, amelyekben ma is viszonylag sok, különböző nemzetiséghez tartozó él. Meglehető lehet – mindenesetre ellentmond a közvélekedésben elterjedt sztereotípiáknak –, hogy előfordul a román nyelv “munkanyelv-ként” való tanulása is. A szlovén (vend) és a görög kisebbség oktatásügyének problémáira itt külön nem térünk ki, mivel ezeket a folyóirat egyéb közleményei bővebben tárgyalják.

A sok példa közül néhány rövid leírást idézünk.

„A kitelepítés és a lakosságcsere során falunk lakosságának 95%-át kitelepítették, mert valamennyien sváb származásúak voltak. Házaikba a Felvidékről és Erdélyből kerültek családok, ők és leszármazottaik mind magyarok. Az itt maradt sváb családok közül jelenleg 14 él körünkben. Most az unoka, dédunoka veszi igénybe a nemzetiségi oktatást. Öröndetes viszont, hogy a lakosságcsere során a falunkba került magyar családok leszármazottai is igénylik és igénybe veszik a német nemzetiségi oktatást. Falunkban kevés a cigány családok száma. Az ő gyermekeiket sem zárjuk ki a német nemzetiségi oktatásból.” (falu az Alföldön)

„A rendszerváltást követően a polgármester írásbeli nyilatkozatot kért a szülőktől, igénylik-e továbbra is a szlovák nemzetiségi nyelv oktatását, vagy helyette más idegen nyelvet szeretnének. A szülők többsége, mivel odahaza sem gyakorolja a szlovák nyelvet, az iskolában sem kéri. Így az ottani alsó tagozaton meg is szűnt a nemzetiségi oktatás. Mi viszont az onnan hozzánk járó felső tagozatosokat továbbra is nemzetiségi oktatásban részesítjük” (falu a Dunántúlon)

„Nálunk két éve folyik a szlovák nyelv oktatása, A község a negyvenes években még tiszta szlovák település volt, de az áttelepítést (1947) követően a családok keveredtek. Ma sem az óvodában, sem az iskolában nem található olyan gyermek, aki nemzetiséginek vallhatná magát. Több olyan család van viszont, amely szlovák-magyar vegyes házasságon alapul. A hagyományok megőrzése érdekében elhatározták a nevelő-oktató intézmények, hogy a gyermekeknek a népi hagyományokat ápoló módon tanítják a szlovák nyelvet. Mind az óvodában, mind az iskolában az összes gyermek tanulja a szlovák nyelvet.” (falu a déli határszélen)

„Az általános iskolában tíz éve folyik román oktatás, az óvodában a jelenlegi tanévben vezettük be. Mivel a település határátkelőhely, többszázan dolgoznak a határ két oldalán. Így a szülők is támogatják a román nyelv tanulását. A gyerekek közül senki sem beszéli a román nyelvet, a felnőtt lakosságból is csak egy-két család idős tagja. Ezért nagyra értékelhető az a tény, hogy 160-an tanulhatnak románul.” (nagyközség a román határ mellett)

„Falunkban két nemzetiség élt. A második világháború után a németek nagy részét kitelepítették, szervezeteiket betiltották. Mindez a mai napig is érezteti hatását. Az ötvenes években a községet a határ közelsége miatt ítélték halálra. Hogy mégis fennmaradt, él a község, az talán az itteniek szívósságán múlott. De a fiatalok jó része elvándorolt, városban telepedett le. Így jártak az itt élő horvát (bunyevác) és német nemzetiségiek is. Az idősek elmondják, hogy valamikor a községben élő emberek beszélték egymás nyelvét, a bunyevácok tudtak svábul és fordítva. Ma az óvodába kerülő gyermekek között ritka kivétel, ha valaki otthonról hoz némi nyelvtudást. Mi azt tűztük ki célul, hogy gyermekeink az egyik nyelvből nyolcadik osztály végére nyelvvizsga szintig eljussanak. Erre már ma is több tanulónk képes.” (falu a dél-alföldi határvidéken)

„A község lakosságának jogos igénye anyanyelvének ápolása és oktatásának biztosítása az iskolában. Szerencsére ehhez a személyi feltételek is adottak. A legtöbb családot rokoni szálak fűzik az 1945. után Németországba kitelepítettekhez. Ez a kapcsolat ma is élő, ami kölcsönös látogatásokban nyilvánul meg. A faluban a misék egy részét ma is német nyelven tartják.” (falu az Alföld középső részén)

„Az 1980-as évek végén az akkori oktatáspolitikai koncepció szerint a szülőknek nyilatkozniok kellett, hogy az orosz helyett milyen nyelvet akarnak kötelező nyelvként az iskolában. A szülők úgy nyilatkoztak, hogy a szlovák nyelv legyen a kötelező. A szülők döntése alapján nemcsak azok a gyerekek tanulnak szlovákul, akik szülei, nagyszülei szlovák származásúak, hanem a magyar, illetve a cigány származású tanulók is.” (falu a főváros közelében)

„A középkorosztály és az attól fiatalabb már csak a dalokat, a szokásokat, az öltözködés egy-egy motívumát őrzi. A nyelvhasználat az iskolakörzetiesítéssel teljesen kihalt. Az iskolánkat bekorzetiesítették egy magyar községbe. Ezzel megszűntek a szlovák órák. Érdekes lenne megvizsgálni, van-e Magyarországon olyan nemzetiségi falu, ahová bekorzetiesítették egy «magyar» iskolát! Ha van is, nagyon kevés lehet!” (falu Észak-Magyarországon)

“Etnikai oktatás” – a cigány gyermekek oktatása

A törvény új eleme, hogy a cigány gyermekek oktatásának-nevelésének támogatását a nemzetiségi oktatás támogatásával egyazon paragrafusba szerkeszti. Ez mindenképpen üdvözlendő eleme a szabályozásnak. Egyrészt azért, mert elismeri a cigányságot, mint etnikumot, másrészt azért, mert a velük való többlet-foglalkozást ugyanolyan anyagi eszközökkel dotálja, amilyenel a más kultúrához, etnikumhoz tartozókat. Ez az egyenlőségelv azonban fogalmilag nem problémamentes. Míg ugyanis az “elismert” nemzetiségi programokhoz a törvény az anyanyelv, a kultúra ápolását írja elő, a cigányság esetében megelégszik a felzárkóztatással, a zökkenő- (bukás-) mentes óvodai és iskolai továbbhaladással. Ez pedig azt sugallja, hogy a hazai cigányság olyan “problémabokor”, amelynek egyetlen eleme az iskolai teljesítmények általános elégtelensége. Nyilván nem jelölheti a költségvetési törvény feltételül az anyanyelviséget (elfogadott tankönyvek, tananyagok hiányában), a kultúráközvetítést (általános alapelvek hiányában) stb. Bármennyire is elismerhetők a cigány érdekvédelmi szervezetek és közhivatalok erőfeszítései abban a tekintetben, hogy egyáltalán a nemzetiségekkel azonos törvényi szabályozás alá kerüljön ez az ügy, mégis csak a cigány értelmiségiek különböző szerveződései közötti egyetértés és összhang hiányára kell gyanakodnunk. Mert míg a nemzetiségi oktatás hagyományosnak mondható ágaiban új iskolák, programok továbbviteléről, honosításáról lehetett szó, itt nagyobb feladat vár megoldásra. Az ugyanis, hogyan lehetne a többi nemzetiséghez tartalmilag is hasonló módon szabályozni a cigány etnikum oktatásának (a kultúra közvetítésének, megtartásának) kérdéseit. Kétségtelen, hogy ez sokkal nagyobb feladat. Ám az is kétségtelen, hogy a megoldás útján a cigány etnikum értelmiségi csoportosulásai csak az első lépéseket tették meg. Egy 1991 májusában kelt ügyirat – amelyet a Művelődési és Közoktatási Minisztérium Nemzetiségi és Etnikai Főosztálya írt alá – a cigány tanulók után járó támogatás igénybe vételét kifejezetten e kettős feladat teljesítéséhez köti. „Kiegészítő normatív támogatást igényelhet az az önkormányzat, ahol az oktató-nevelő intézmény az 1990/91-es tanévet figyelembe véve:

– intézményes keretek között biztosítja a cigány gyermekek differenciált (egyéni vagy csoportos) felzárkóztatását, a korcsoportok illetve évfolyamok követelménye-

inek megfelelő eredményes továbbhaladását, ezzel lemérhetően (tartalmilag, dokumentáció útján) biztosítja a szociokulturális hátrányok kompenzálását;

– az oktató-nevelő intézmény keretei között biztosítja az etnikum kultúrájának közvetítését. Ezzel segíti az etnikum önazonosságának erősítését tanórán és tanórán kívüli foglalkozásokon (népismeret, anyanyelvtanulás, mesterségek ismerete, hagyományápolás, népzene, stb.).”

Az első szakasz megfelel a költségvetési törvényben írottaknak, a második pedig a cigányság oktatását a nemzetiségekre vonatkozó előírásokkal összehangolni törekszik. Ez a módosítás azonban semmiféle nyomot nem hagyott a szabályozásban, és kevés helyen alkalmazták a gyakorlatban. Mindezzel semmiképpen sem akarnánk tagadni, hogy a cigány gyermekek oktatásának nincsenek ilyen – mondjuk szociálpolitikai – aspektusai, sőt még azt sem, hogy ne ezek lennének túlsúlyban. Tény azonban – ahogyan majd az idézett írásos értékelésekből kitetszik –, hogy nem egy olyan önkormányzat, óvoda, iskola van, amely ápolni igyekszik a cigányság kultúráját is.

A szabályozás nem tervezett (és nyilván nem várt) következménye, hogy az “etnikum”, “etnicitás”, “etnikai kisebbség” fogalmak egyértelműen a cigánysággal kötődtek és kötődnek össze. Ez azért káros, mert a közvélemény alakításában közreműködő helyi politikusoknak, pedagógusoknak hibás és téves értelmezéseket sugall. Ez tulajdonképpen megjelenik a törvényben is éppen azáltal, hogy a cigányságot csak mint a “társadalom” számára problémát okozó csoportot jeleníti meg. De káros azért is, mert tévútra tereli a segítő szándékot. Erre legjobb példa a nyelvtudás. Sok köztisztviselő, pedagógus úgy hiszi, hogy a cigányoknál a magyar nyelv hiányos ismerete általában a “hátrányos helyzetre”, az “ingerszegény környezetre” vezethető vissza, és fel sem merül, hogy esetleg nem magyar anyanyelvű csoporttal találkozott. A magyar nyelv megtanítása a nem magyar anyanyelvűek számára nyilván külön állami ráfordítással támogatott pedagógiai feladat. Ez azonban nem azonos a “halmozottan hátrányos helyzetűek” szociokulturális felzárkóztatásának problémájával, még akkor sem, ha jól tudjuk, igen hátrányos helyzetbe kerül a mi iskoláinkban az a gyermek, aki nem beszél (jól) magyarul. Jellemző példája lehet mindennek, hogy sok iskolában-óvodában igényelnének logopédust a “beszédhibák” kiküszöbölésére, de egyetlenben sem a helyben beszélt cigány nyelvet megértő közvetítőt, tolmácsot.

Ismét néhány szakaszt idézünk a körkérdésünkre beérkezett írásos értékelésekből. (Megjegyezzük, hogy lényegesen több írásos észrevételt kaptunk ebben a tárgykörben, mint a nemzetiségi iskolákkal kapcsolatban.) A magyar nyelvtudás hiánya, a cigány nyelv anyanyelvi használata, a családok iskolától idegen magatartása (kulturális jellemzők!) összemosódik; ötvöződik és nem ritkán halmozódiak a szegénység, iskolázatlanság, munkanélküliség és az óvoda-iskola nyomorúságának problémáival.

„Legelső helyen említhetők azok a nyelvi nehézségek, amelyek az iskolába jutó 6–7 éves gyermekek mindegyikére jellemzők. A családok által aktívan használt és megértett magyar szavak csak töredékei annak a szókészletnek, amely szükséges lenne, hogy az első osztály követelményeit maradéktalanul elsajátíthassák.” (község az Alföld középső részén)

„A cigány tanulók otthon magyar-cigány keveréknyelvet használnak, amelynek kiejtése nélkülözi a tiszta artikulációt. Így a gyerekek a szavakat nagyjából ismerik, de a szó betűk szerinti

összetételét nehezen ismerik fel. Ezért olyan hátrányba kerülnek a magyar anyanyelvű gyerekekkel szemben, amit vegyes osztályban nem lehet pótolni.” (község Kelet-Magyarországon)

„Az etnikumi rétegből kikerült gyerekek nagyobb része nyelvi nehézségekkel küszködik. A korrepetálások során azonban lehetőségünk van arra, hogy egyénileg foglalkozzunk ezekkel a gyerekekkel.” (kisváros az Alföldön)

„A gyermekek szókinccse szegényes, általános tájékozottságuk hiányos. Néhány hónapos óvodai nevelés eredményeképpen a gyermekek magatartásán is észre lehet venni, hogy óvodába járnak. Kialakul bennük az udvarias magatartás. A szülővel a kapcsolattartás igen nehéz, mert kisebbségi érzésük van, ezért a magatartásuk néha támadó jellegű. Az őszinte és jó szándékú kapcsolat azonban hamarosan meghozza a gyümölcsét.” (község Észak-Magyarországon)

„A cigány gyerekek közül többen magyar szót a családjukban nem is hallanak. Még a nevüket sem tudják egyesek, amikor iskolába kerülnek, mert a családjukban csak «csúfneveiket» használják. Ez később komoly problémát jelent számukra, különösen a helyesírás terén.” (község a főváros közelében)

Tartalmilag a kiegészítő támogatás felhasználásában leggyakrabban a pótló foglalkozásokat említik, amelyek zöme korrepetálás, illetve korrepetálás jellegű különfoglalkozás az óvodában és az iskolában. Az óvodában a szókinccset, a magatartás egyes elemeit, kezűgyességüket fejlesztik különböző módszerekkel. Az iskolában előtérbe kerülnek a tantárgyi foglalkozások, illetve a felsőbb osztályokban az iskola eredményes befejezésére, illetve a továbbtanulásra való felkészítés. Viszonylag kevés olyan beszámoló érkezett, amelyből az derül ki, hogy a programban szerepet kap a cigányság kultúrájának közvetítése is.

Mire elég a kiegészítő támogatás?

Bevezetesként előbb egy kisváros általános iskolai igazgatójának szöveges elemzéséből idézünk: ez ugyanis pontosan tükrözi a költségvetési támogatás lehetőségeit és korlátait. Ezután egy falusi önkormányzat adataira hivatkozunk.

„A költségvetési törvény szerint az adott összeggel az intézményfenntartó önkormányzat saját belátása szerint rendelkezik, nem köteles azt teljes mértékben az intézmény üzemeltetésére fordítani. A legtöbb önkormányzat saját erőforrásból igyekszik a támogatás összegét növelni, de a rá háruló terhek növekedése következtében erre egyre kevésbé képes. Bár a nemzetiségi nyelv oktatása plusz költségeket jelent, az e célra biztosított központi támogatás nem különíthető el az alaptevékenység ellátásának költségeitől, hiszen a kiadások sok tekintetben közösek. Hogy mire elég az az összeg, amit az önkormányzat a központi támogatás felhasználásával együtt az intézmények üzemeltetésére fordítani tud? Ma már a szinten tartáshoz, az állagmegóváshoz sem.”

„A községben 45 óvodás és 104 általános iskolás tanul. Az óvodások 82%-a, az iskolások 75%-a cigány származású. A költségvetésből az etnikai oktatás támogatására biztosított külön tétel 1.491 ezer forint volt. A két intézmény zavartalan működtetéséhez 1993-ban 13.164 ezer forint szükséges. Az etnikai kisebbség támogatása címén kapott összeg a bekerülési költség 11,3%-át fedezi. Az intézményekre folyósított fejkvótás állami támogatás együttesen a fenntartás 54,5%-át teszi ki. A helyi önkormányzat éves bevétele – az előző évi pénzmaradvánnyal együtt – 23.677 ezer forint volt, amelynek 55,5%-át a két intézmény fenntartására kellett fordítania. A költségvetés fennmaradó 44,5%-ából minden egyéb feladatot meg kell oldani.”

A tanulók létszámától függő támogatás a kisebb tanulószámú iskolákat nehéz helyzetbe hozza. A nemzetiségi-etnikai oktatás után járó többlet a kisebb iskolákban messze elmarad a ráfordítás igényeitől. Ez annál nagyobb probléma, mivel nemzetiségi oktatásra – a nemzetiségek területi elhelyezkedése, illetve fennmaradása következtében – éppen a falvakban jelentkezik sürgetőbb igény. Van ugyan lehetőség arra, hogy a 100 tanulónál kisebb létszámú teljes általános iskolák egyszeri (500 ezer forintos) támogatást kapjanak, de rögtön elesnek ettől a lehetőségtől, mihelyt tanulók száma ezt a létszámhatárt túllépi.

A nemzetiségi oktatás nemcsak bérköltségben, hanem dologi költségekben is pénzigényes vállalkozás. Még csak nem is kell túlságosan magas igényeket támasztani ahhoz, hogy nyelvi labort, szótárakat, videofilmeket, stb. igényeljenek az intézmények. Ezek olyan – esetenként egyszeri, de optimálisan folyamatos – igények, amelyek kielégítésére még a közepes nagyságú intézményeknek sincsen lehetőségük. Szükség van ezen felül az anyaországgal való rendszeres kapcsolattartásra, a gyerekek és a tanárok utaztatására, az utóbbiak rendszeres továbbképzésére is.

Szerencsés helyzetben vannak azok a többnyire a nagyobb tradíciókkal rendelkező intézmények, amelyeknek élő kapcsolataik vannak az adott nemzetiség anyaországával, illetve azok egyes kulturális szervezeteivel (több német, szlovák, szlovén, görög óvoda, főleg iskola esetében ez a helyzet). Ezek a kapcsolatok részben az anyanyelv és kultúra iránti érdeklődés elmélyítéséhez járulnak hozzá, részben ilyen módon juthatnak különböző oktatási és szemlélető eszközökhöz az oktatási intézmények.

Gyakran megoldatlan az a kérdés, hogyan lehet nemzetiségi oktatást indítani. Ehhez szükség lenne egyszeri támogatásra is, feltételezve azt, hogy a kiegészítő normatív támogatás valamiképpen elegendő a fenntartáshoz.

Különösen a cigány gyermekekkel kapcsolatban hangsúlyozódik, de, amint az idézetekből láttuk, korántsem csak rájuk korlátozódik az évtizedeken át diszkriminált falvak fokozódó nyomora, a növekvő munkanélküliség (ez cigányok lakta településeken legelőször őket sújtja), a családok szegénysége. Ennek következtében az etnikai, néha a nemzetiségi oktatás támogatása esetenként kényszerűen csupán anyagi támogatást kell jelentsen: ingyenes vagy kedvezményes étkeztetést, hozzájárulást a tanszerek megvásárlásához. Ismét alá kell húzni: a cigánysággal kapcsolatban fejlődik ki leggyakrabban, de korántsem csak rájuk jellemző, hogy a korszerű, európai színvonalú oktatásról szőtt álmokat a mindennapos nyomor hiúsítja meg.

A gazdasági, jövedelmi, vagyoni különbségek növekedése az ország lakosságán belül közismert tény. Kevésbé hangsúlyozódik ezeknek a különbségeknek a leképeződése, koncentrálódása az ország egyes területein, településein. Ha a kormányzat az oktatást, különösen pedig ha az oktatásban eddig háttérbe szorult-szorított csoportokat akarja támogatni, akkor tekintettel kell lennie az indulási esélyek egyenlőtlenségére. A támogatás egyenlősége az erőseknek kedvez, ami nem lenne baj, ha a gyengébbek egyúttal nem kerülnének még rosszabb helyzetbe.

FORRAY R. KATALIN